

**Ali Akyıldız, *Şüpheli: Hayri Bey'in Vefatı İntihar mı Cinayet mi?*,
Timaş Yayınları, İstanbul, 2024, 160 s., ISBN-9786256767263**

*“Kadı ola davacı vü muhızır dabi şâhit
Ol mahkemenin hükmüne derler mi adâlet”*
-Ziya Paşa

Ali Akyıldız son eseri olan bu mikrotarih çalışmasında, II. Abdülhamid'in saltanatı esnasında 18 Şubat 1892 tarihinde yaşanan ve kamuoyunda ciddi bir yankı uyandıran, şüpheli bir ölüm hadisesini iktidar, siyaset ve adalet üçgeninde incelemektedir. Kitap, önsözü takip eden üç bölüm ve eklerden oluşmaktadır. Yazar kitabın yaklaşık yarısını oluşturan geniş hacimli ekler kısmında, araştırmasında kullandığı Osmanlı arşiv vesikalarının ve gazetelerin transkripsiyonlarını yayımlamıştır. Bu suretle okuyuculara hadiseyi yeniden inşa etme imkânı sağladığı gibi, bilhassa tarih öğrencilerine kaynaklara yaklaşım ve belgelerin neyi söyleyip neyi söylemediği¹ üzerine uygulamalı bir metodoloji dersi vermiştir. Ayrıca kitapta Nizamiye Mahkemeleri'nin çalışma sistemi, Osmanlı zaptiye teşkilatının bir soruşturmayı yürütme biçimleri ve adli tıp gibi konularda değerli bilgilere rastlamak mümkündür.

Akyıldız eserini genç yaşta hayatını kaybeden öğrencisi, Osmanlı hukuku tarihçisi Mehmet Akif Aydın'ın da oğlu olan Ömer Bilgehan Aydın'a atfetmiştir. Önsöze, birinci ve üçüncü bölümlere kitabın konu edindiği dönemde etkisini sürdüren önemli devlet adamı ve şair Ziya Paşa'nın *terci-i bend* ve *terkib-i bend* eserlerinden dizelerle başlayan Akyıldız, ikinci bölümde ise İrlandalı yazar George Bernard Shaw'un bir sözüne atıfta bulunmuştur. Bölümlerin başlarında bulunan bu kısa atıfları bölümlerin içeriğiyle bağdaştırarak güçlü bir kurgu oluşturmuştur. Önsöz bölümünde eserin hazırlık safhasını anlatan Akyıldız, aslında konuyla ilgili ilk kayda Mabeyn-i Hümayun üzerine olan çalışması² esnasında tesadüf ettiğini, fakat Osmanlı arşivinde meseleye dair yalnızca üç belge bulunabildiğinden evvela konuyu bir tebliğ olarak sunmayı düşündüğünü söylemektedir. Daha sonra

¹ Yazarın yine II. Abdülhamid devrinde gerçekleştirilmiş bir soruşturmadan hareketle, Yıldız Sarayı'nı, Osmanlı devlet mekanizmasını ve iktidar-adalet ilişkilerini incelediği *Belge Neyi Söylemez: Çürüksu'dan Yıldız'a Bir Cariye Ticareti Öyküsü* başlıklı kitap bölümü, Osmanlı arşiv vesikalarının nasıl kullanılması gerektiği hakkında oldukça değerli tespitler içermektedir. Ali Akyıldız, *Tarihçilik ve Yöntem Üzerine*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2021, s. 45-85.

² Ali Akyıldız, *Mabeyn-i Hümayun: Osmanlı Saray Teşkilatının Modernleşmesi*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2024.

belgelerde geçen bir ibareden hareketle konunun basına yansımış olabileceği izlenimini edindiğini, böylece araştırmasını genişleterek kitabı telif ettiğini ifade etmektedir (s. 9-11).

Kitabın konusu, Osmanlı saray bürokrasisinin en önemli ve derin kalemlerinden olan Ceyb-i Hümayun Kitabeti'nde görev yapan 25 yaşındaki Hayri Bey'in bir akşam evinde şüpheli şartlar altında ölümüdür. Hayri Bey babası ve annesi olmayan ve Darüşşafaka'da yetişmiş bir gençtir. Vefat ettiği sırada, yaklaşık 6 aylık hamile olan 15 yaşındaki Huriye Hanım ile evlidir. Genç çift Huriye Hanım'ın ebeveynleri Sadık Ağa ve Fatma Hanım ile birlikte yaşamaktadır. Hayri Bey 18 Şubat akşamı bu evde vefat etmiştir (s. 19-22). Eşi ve ailesi ilk etapta Hayri Bey'in dışarıda vurulup yaralı bir şekilde geldiği evinin bahçesinde öldüğünü söylemiş ancak bu sözlerini sonradan değiştirerek Hayri Bey'in intihar ettiğini iddia etmişlerdir ve mevta ertesi gün defnedilmiştir.

Hayri Bey'in çalıştığı Ceyb-i Hümayun, padişahın şahsî gelirleriyle ve harcamalarıyla ilgilenen, padişahın fakirlere yardımlarından, devlet adamları ve yabancılara nişan vermesine kadar geniş bir sahada faaliyet yürüten ve padişahın ihsanperver yönünü yansıtan mühim bir kurumdur (s. 17-19). Nihayetinde, kendisine bu kadar yakın bir mevkide çalışan bir kâtibin genç yaşta şüpheli bir şekilde ölmesine rağmen intihar ettiği söylenilerek otopsi yapılmadan defnedilmesi, evhamlı olduğu bilinen Sultan II. Abdülhamid'in dikkatini celbeder. Bu ölümü iktidarına karşı düzenlenmiş muhtemel bir kalkışmanın veya komplonun parçası olabileceği için yakından takip eden Sultan'ın emri üzerine 20 Şubat tarihinde Hayri Bey'in mezarı açılarak kendisine otopsi işlemi uygulanır (s. 22-23). Soruşturmayı Zaptiye Nazırı Hüseyin Nazım Bey (daha sonra Paşa), Müfettiş Celestin Bonnin ve Said Bey yürütmüştür. Otopsi neticesinde Hayri Bey'in göğsünün sol tarafına ucu sivri bir cisimle açılmış 11 cm derinliğindeki bir yara sonucunda hayatını kaybettiği anlaşılır. Yaranın derinliğine, şekline ve ölüm anında Hayri Bey'in üzerinde bulunan kıyafetlere bakan polis müfettişleri, olayın %80 cinayet ve %20 intihar olduğu sonucuna varırlar. Buna göre Hayri Bey ölmeden önce bir katille boğuşmuş ve ardından kuvvetli bir darbe alarak hayatını kaybetmiştir (s. 27).

Tahkikatlarını derinleştiren polisler komşularıyla ve iş arkadaşlarıyla yaptıkları görüşmelerde Hayri Bey'in evdekilerle anlaşamadığını, özellikle kayınpederi Sadık Ağa ile sık sık kavga ettiğini, alkolizm sorunu nedeniyle çokça kez gürültü çıkararak komşularını rahatsız ettiğini, maddî anlamda zor günler geçirdiğini ve birçok insana borçlu olduğunu tespit ederler. Hayri Bey'in eşi ve ailesi ise ağız birliği etmiş bir şekilde kendisinin akşam alaturka saatle 4'te eve geldiğini ve bir bıçakla intihar ettiğini tekrarlar. Bu noktada bazı hususlar şüphe uyandırır. Hayri Bey'in eşi Huriye Hanım, olayın ardından eşinin dışarıda vurulduğu yönündeki ifadesini hızla geri çekerek intihar ettiğini iddia etmiş, olay yerinde bulunan kanlı bir bıçağı evlerinin bahçesindeki kuyuya atmış ve bıçağı bulan polisler sol elinin serçe parmağındaki küçük bıçak kesimini izah edememiştir (s. 31). Nihayetinde Huriye

Hanım, Sadık Ağa ve Fatma Hanım tutuklanarak soruşturmanın devamına karar verilir.

Yazar, soruşturmaya dair tüm belgelerin bu kadar olduğunu belirttiikten sonra, süreci basın üzerinden takip etmeye devam eder. Olayın kamuoyunun dikkatini çektiği ve İstanbul basınında, özellikle Türkçe gazetelerde sıkça yer aldığını tespit eden Akyıldız, Hayri Bey'in gazetelerde farklı şekillerde takdim edilmesine dikkat çeker. Buna göre Sabah gazetesi *ketebeden Hayri Bey*'in öldüğü haberini verirken, Tercüman-ı Hakikat mevtanın kâtip olduğunu bile belirtmeden onu "*Hayri Bey nâmında bir zât*" şeklinde tanımlamıştır. Stamboul adlı Fransızca gazete bazı haberlerinde Hayri Bey'i herhangi bir genç olarak tanımlasa da kimi zaman kendisinin önemli bir görevde bulunduğunu belirtmiş ve bir haberinde sarayda görevli olduğunu belirtmeye cesaret etmiştir. Ali Akyıldız basının bu tutumunu vaziyeti gizleme çabası olarak yorumlamaktadır. Basının ortak bir şekilde Hayri Bey'in padişaha yakın bir konumda çalıştığını gizleme çabasında olduğunu belirten yazar, sarayın gayriresmî kanallarla basını uyardığını ve ölümün padişahın yakın çevresinden olduğunun gizlenmesinin istediğini öne sürer (s. 32-34). Gerçekten de o günlerde Hayri Bey'in ölümü henüz aydınlatılmamıştır. Olayın ardında hala bir komplo veya saraya karşı ayaklanma hazırlıkları olabilir. Dolayısıyla sarayın durumu kamuoyundan gizlemeye çalışması, Sultan II. Abdülhamid'in vehimli şahsiyeti göz önüne alındığında kuvvetli bir olasılıktır.

Yazar birinci bölümün kalan kısımlarında basında yer alan haberler aracılığıyla soruşturmayı incelemeyi sürdürür. Gazetelerde Huriye Hanım'ın iki ayrı ifadesi, ilkin Hayri Bey'in eve yaralı bir halde gelerek bahçede öldüğü, ikincisinde ise eve hışımla girdikten sonra üst kattan bıçak alıp bahçeye geri indiği ve burada intihar ettiği iddiaları yer almaktadır. Gerek Huriye Hanım'ın gerekse anne ve babasının iki senaryoda da ısrarla üzerinde durdukları husus tüm bu olaylar cereyan ederken baba Sadık Ağa'nın uyuyor olduğudur. Bu, evdeki tek erkek olan ve damadıyla sürekli kavga ettiği bilinen Sadık Ağa'nın etrafındaki cinayet şüphelerini kaldırmak amacıyla söylenmiş gibi görünmektedir. Ayrıca Hayri Bey'in çevresine borçlu olduğu, hem dostlarından hem tefeci bir kadından borç aldığı ve bu sebeple intihar etmiş olabileceği basında yer alan iddialar arasındadır (s. 35-42).

İkinci bölümde mahkeme süreci ele alınmıştır. Mahkeme, Huriye Hanım, Sadık Ağa ve Fatma Hanım'ı 1858 tarihli Ceza Kanunnamesi'nin 174. maddesi kapsamında cinayet suçundan sanık sıfatıyla yargılamaktadır. Davanın 11 Temmuz'da görülmeye başlanır. Hayri Bey'in vefatı esnasında hamile olan Huriye Hanım doğum yapmıştır ve davaya kucagında kızıyla katılır. Duruşmada ailenin bazı söylemlerini netleştirdiği görülür. Örneğin Huriye Hanım'ın parmağındaki kesimin Hayri Bey'in ölümünden üç gün önce gaz tenekesi tarafından açıldığı, Hayri Bey'in yemiş bıçağıyla intihar ettiği ve Huriye Hanım'ın korktuğu için bıçağı kuyuya attığı söylenir (s. 45-49). Yargılama kapsamında Sadık Ağa ile Hayri Bey arasındaki kavgalar (s. 50-55) ve Hayri Bey'in borçlarının kendisini intihara sürükleyip sürüklediği incelenir (s. 55-60). Duruşmada gerçekleşen en dikkat çekici olay

polis komiseri Hüsni Efendi'nin ifadesidir. Hüsni Efendi, soruşturma devam ederken Huriye Hanım, Sadık Ağa ve Fatma Hanım bir odada bir araya getirildiği vakit, ipucu elde etmek amacıyla odada bulunan masanın altına saklanmıştı. Bu sırada Sadık Ağa'nın ailesine hitaben "*Allah belasını versin, başımızı belaya uğrattı*" dediğini duyan Hüsni Efendi daha sonra masa örtüsünü kaldıran Sadık Ağa tarafından fark edildiğini söylemiştir. Sadık Ağa'ya masa örtüsünü neden kaldırdığı sorulduğunda "*paşa efendi bana lakırdı etmeyin diye tembüh etmişti. Sonra paşa efendi odaya geldi, bazı şeyler sorup gitti.*" deyip o anda gözünün masanın altındaki Hüsni Efendi'ye iliştiğini söylemiştir (s. 60-61). Anlaşılan, sanıklara kendilerini kimin tembühlediği sorulmamış, dolayısıyla bu detay göz ardı edilmiştir.

Kitabın üçüncü ve son bölümünde yazar mahkemenin kararını açıklar. Mahkeme, 500-600 kişinin izleyici olarak katıldığı son celsesinde, Huriye Hanım ve Fatma Hanım'ın oybirliğiyle, Sadık Ağa'nın ise 2/3 oyçokluğuyla beraat ettiğini açıklamıştır. Mahkemenin Hayri Bey'in ölümü hakkındaki hükmü merhumun borçları nedeniyle intihar ettiği. Duruşmayı takip eden Sabah gazetesi, davayı takip eden izleyicilerin kararı "*padışahım çok yaşa*" tezahüratlarıyla karşıladığını okuyucularına bildirirken, Zaptiye Nazırı Nazım Bey, saraya sunduğu raporda seyircilerin ve sanıkların kararı mutlulukla karşıladığını ve padişaha dualar ettiğini belirtmiştir. Hatta bebeğin bile beraat kararı karşısında tebessüm ettiğini ifade etmiştir (s. 65-66). Bölümün ilerleyen kısımlarında bu kararın sebeplerini ve mahkemede nelerin göz ardı edildiğini tetkik eden yazar, delil ve ifadelerdeki çelişkilerin üzerine gidilmediğini ve dosyanın başından itibaren hafife alındığını iddia etmektedir. Örneğin, Hayri Bey'e ölümünün ardından detaylı bir inceleme yapılmadan öylece defnedilmiş, ilk otopsi raporunda cinayet olduğuna neredeyse kesin gözüyle bakılırken mahkemede bunlar dikkate alınmamıştır. Yazar Hayri Bey'in borçları yüzünden intihar ettiği hükmünü ikna edici bulunmamıştır. Bunun sebebi olarak borçların toplam 17 lira civarında olduğu, maaşının ise 8 lira olduğu ve zamana yayması halinde rahatlıkla ödeyebileceğini gösterir (s. 68-71).

O halde, başlangıçta bütün gidişat bir cinayete işaret ederken, mahkeme heyeti neden olayın intihar olduğuna hükmetmiştir? Yazar elimizdeki veriler itibariyle kesin bir cevap verilemeyeceğini ancak çıkarımlarda bulunulabileceğini söyler. Soruşturma emrinin bizzat padişah tarafından verilmesi, basının uyarılarak Hayri Bey'in sarayla ilişkisinin gizlenmesi, Sadık Ağa'yı bir *paşa efendinin* tembühlemesi gibi hususlar, davanın başından itibaren saray tarafından takip edildiğini ve yönlendirildiğini göstermektedir. Mahkemenin, sorduklarıyla ve sormadıklarıyla, göz önüne aldıklarıyla ve göz ardı ettikleriyle birlikte adeta bir tiyatro niteliği taşıdığını iddia eden yazar, Nazım Bey'in saraya sunduğu rapordaki müjdeli ve pozitif havanın da altını çizer. Son kertede saray, iktidarını hedefleyen bir yönü olmadığını fark ettiği anda konunun üzerine gitmeyi bırakmış ve kamuoyuna mal olmuş bir davayı saraya bulaştırmak istememiştir (s. 74-84). Bu şekilde, bir saray kâtabinin alkolik olmak, mahallede huzursuzluk çıkarmak ve ailesiyle sürekli kavga ederek nihayetinde öldürülmek gibi uygunsuz halleriyle,

sarayın otoritesine, simgesel ve ulvî ancak bir o kadar kırılğan olan iktidarına kamuoyu nezdinde halel getirmesinin önüne geçilmiştir.

Bu noktada mahkemenin Sadık Ağa hakkındaki kararını neden oybirliğiyle değil de oyçokluğuyla aldığı sorusu hala cevaplanmamıştır. Belki de kaynakların yetersizliği sebebiyle hiçbir zaman tam olarak cevaplanamayacaktır. Ancak çıkarım yapılması gerekirse, kamuoyuna mal olmuş bir davada toplumun teskin edilmesi adına, suçu en muhtemel görülen sanık olan Sadık Ağa, en azından bir üye tarafından suçlu bulunmuş olabilir. Mahkeme heyetinde diğerlerinden farklı düşünen bir üye bulunabileceği gibi, sarayın uyarıdan habersiz bir mahkeme azasının safdilce verdiği bir oy yahut saraydan gelen bir ikaza karşın oy verebilen muhalif bir mahkeme azası bulunuyor olabilir. Elbette bütün bunlar yalnızca tahminden ve spekülasyondan ibarettir. Kesin olan şey, adaletin dünyanın hiçbir yerinde iktidarlar için ontolojik anlamda nihaî hedef olmadığı, yalnızca söylemselleştirildiği ve araçsallaştırıldığıdır. Bunun örnekleri tarihte defalarca görülmüştür. Değerlendirmeyi Ali Akyıldız'ın başka bir yazısında sorduğu bir soruyla tamamlamak yerinde olacaktır: *“Muktedirlerin hukuk anlayışında değişen bir şey var mı?”*³

Muhammed Said Kardaş*

³ Ali Akyıldız, *Tarihçilik ve Yöntem Üzerine*, s. 71.

* Arş. Gör. İzmir Bakırçay Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, 35665, Menemen-İzmir/Türkiye. muhammedsaid.kardas@bakircay.edu.tr